

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Фош Ф. Воспоминания / война 1914-1918 гг. / Перевод с французского. - М., 1939. - 432 с.; 2. Там само. - С.358; 3. Там само; 4. Там само. - С.366; 5. Там само. - С.367; 6. Там само; 7. Там само. - С.368; 8. Там само. - С.369; 9. Там само; 10. Там само; 11. Там само; 12. Там само. - С.370-371; 13. Там само. - С.371; 14. Там само; 15. Там само. - С.372-73; 16. Там само. - С.374-376; 17. Там само. - С.377; 18. Там само. - С.378; 19. Там само. - С.380; 20. Там само; 21. Там само. - С.380-381; 22. Там само. - С.381-382; 23. Там само. - С.397; 24. Там само. - С.398-399; 25. Там само. - С.425;

О.А.Коляструк

УКРАЇНІЗАЦІЯ ПРЕСИ УСРР / ПЕРША ПОЛОВИНА 20-х рр. ХХ ст./

На початку 20-х рр., оформивши Союз РСР де-юре, радянська влада почувала себе непевною в національних окраїнах. Економічне невдоволення поступово додалось розпочатою новою економічною політикою, тому подальша централізаторська політика уніфікації національно-культурного життя теж потребувала змін. Ігнорування національного питання під час громадянської війни було забезпечене військовою перевагою більшовиків, в мирний час багнетом втримати національну стихію було неможливо, тому на XII з'їзді РКП/б/ в квітні 1923 р. було ухвалено нову національну політику, відому як "коренізація" /для всіх союзних республік/, або "українізація" /зокрема для УСРР/.

Зміна курсу національної політики більшовиків була вимушеною, небажаною для ортодоксальних комуністів, вона була лише тактичною, тимчасовою поступкою. Зокрема секретар ЦК КП/б/У М.М.Попов визнавав відверто: "Українізація ніколи не була і не є для нас метою, вона є засобом встановити щільний контакт з українськими масами.... Практичне значення українізації - це втягнути широкі маси української людності в орбіту комуністичних впливів".¹ Д.Д.Троцький на УІІ Всеукраїнській партконференції хоч і підкреслював, що "національна справа не є більшовицькою метою",² але попереджав, що вона є "таким фактом, неухважність до якого може змусити більшовицьку програму побудови комунізму "перекинутись догори ногами".³

Офіційна українізація охоплювала всі складові партійно-державної системи, в тому числі і пресу. Періодична преса розглядалась більшовиками як дійовий ідеологічний інструмент, "колективний агітатор, пропагандист та організатор", за класичним визначенням В.І.Леніна, як "приводний пас" у взаєминах партії з масами.

Українізація преси була складовим процесом загальної політики коренізації більшовизму в Україні та радянізації під його впливом українського суспільства. Під українізацією преси, на нашу думку, слід розуміти такі складові: 1/ створення та закріплення таких друкованих органів партії та влади, що сприяли зміцненню радянської влади та ідеології більшовизму в Україні; 2/ надання цим органам україномовного статусу при повному ідеологічному контролі з боку ВКП/б/; 3/ формування преси національних меншин, що проживали на Україні; 4/ структурування мережі партійно-радянської періодики відповідно до класових принципів при запереченні загальнонаціональних пріоритетів українського народу /національна за формою, соціалістична /пролетарська/ за змістом, інтернаціональна /російськофільська/ за духом/.

Процес українізації преси був складним і суперечливим. Як і сама політика українізації 20-х років, він мав в своєму розвитку кілька стадій. 1920-1923 рр. можна умовно назвати "інкубаційним" або доукраїнізаційним етапом в історії преси України. На цьому етапі були вироблені основні засади партійно-радянської преси та принципи її діяльності. На 1923-1925 рр. припадало зародження та становлення нової україномовної преси в Радянській Україні. Розквіт національної преси України відбувся в середині 20-х рр. /1925-1928 рр./. В кінці 20-х - початку 30-х рр. /1929-1932 рр./ почалось переродження україномовної преси під тиском зростаючих тенденцій централізму та тоталітаризму. До кінця 30-х рр. закінчилось згортання національної періодики в Україні, її русифікація та денационалізація.

На першому етапі відбулась, по-перше, заборона і ліквідація альтернативної більшовикам партійної преси, в тому числі органів національних і соціалістичних українських партій. По-друге, була усунута преса громадських організацій, рухів та товариств, в першу чергу просвітницька та земська мережа газет; була також трансформована і наповнена новим змістом кооперативна періодика. По-третє, саме в цей період усталився тип друкованого видання як спільного органу партійного комітету та виконавчої влади відповідних рівнів. У цьому виявився процес зрощення партійних і владних структур при домінуючій позиції перших. З цього часу поняття "партійно-радянська преса" репрезентує всю пресу Радянської України, оскільки є єдиноможливою в легальному розумінні. По-четверте, в ці роки були закладені основи монополізації інформаційно-пропагандистського простору партією більшовиків. У зв'язку із цим, по-п'яте, свобода слова, висловлювання, думки, друку були трактовані як свобода і безальтернативність більшовицької ідеології в радянському суспільстві. Незгодні з марксистсько-ленінсько-сталінською ідеологією були позбавлені можливості критичного висловлювання через друковані органи. Нарешті, по-шосте, преса, що формувалась в Україні під егідою партії і влади, була підпорядкована Москві інформаційно, політично, фінансово, організаційно, кадрово.

Більшовицька преса в Україні спочатку була суто російськомовною. За тоном газети більшовиків були агресивні, нетерпимо брутальні до інших політичних видань. Сергій Єфремов з гиркотою писав про більшовицькі газети "Більш убогого, сірого, нахабного й скажу просто- дурного створіння і уявити собі було не можна. На краденому папері краденими думками розводили офіційні писаки такі візерунки з демагогії, нахабства і тупості, що можна було і не турбуватися їхнім довгим пануванням".⁴ Справді, питома вага більшовицьких видань була незначною. За даними В.Ігнатенка, в 1917-1918 рр. з 252 україномовних видань політичних партій більшовики не мали жодного, вони мали 6 газет російською мовою.⁵ В цей же час популярними були на Україні кооперативні видання /понад 50 україномовних газет кооперативних спілок/ та земські часописи, що виходили під орудою народних управ у всіх губернських і повітових центрах.

Але вже в кінці 1918 р. Тимчасовий Робітничо-Селянський уряд України створив при наркоматі пропаганди Бюро української преси та інформації /БУП/ - державно-партійний орган для забезпечення інформацією газет всіх рівнів. Так було покладено початок монополізації інформаційного простору. 5 січня 1920 р. БУП було реорганізовано в агенство Укр Роста, що підпорядковувало український інформцентр московському, ще більше звужуючи поле інформації. У січні 1919 р. в Юркові було створене Всеукраїнське державне видавництво /ДВУ з 1920 р./.

Комісія ДВУ відіграла роль наркомату агітації і пропаганди, однією з функцій якого було забезпечення контролю над всіма партійними виданнями. Наприкінці 1920 р. комуністична преса в Україні складала 67 % від загального числа видань. Ця пропорція збереглась і наступного року. /Див.табл.І/.

Таблиця І.

РОЗВИТОК КОМУНІСТИЧНОЇ ПЕРІОДИКИ В УКРАЇНІ.⁸

Роки	Загальне число		Комуністична преса	
	Укр. мовою	Рос. мовою	Укр. мовою	Рос. мовою
1920	139	151	63	120
1921	181	188	75	169
1922	168	287	43	146

За таблицею І можна простежити, що "паперова криза" 1922 р. призвела до скорочення україномовних газет в цілому / на тлі зростання російськомовних видань/ та комуністичних зокрема. Українські видання від початку НЕП'у в бюджетному порядку не отримали жодних державних субсидій, тоді як вся центральна преса Росії регулярно фінансувалась на 20-25% від потреби.⁹ На прохання офіційного Харкова включити до держмережі 83 газети України в вересні 1922 р. Агітпром ЦК РКП/б/ рекомендував видати 20% дотації тільки 29 газетам України, з яких тільки 5 були україномовні.¹⁰

До проголошення офіційної українізації легальна преса України була більшовизована, повністю поставлена під контроль керівної партії і виконувала роль її речника. В.Еллан-Блакитний, обіймаючи посаду головного редактора центральної радянської газети в Україні "Вісті ВУЦВК", що була до його приходу російськомовною, критично наголошував, що преса в Україні є "великим знаряддям русифікації, найбільшою перепорою до поступового згладжування мовної і національної різниці між містом і селом".¹¹

Для початкового етапу офіційної українізації преси /1923-1925 рр./ притаманні такі риси: 1/ подальше регулювання зростання преси за офіційної матеріально-фінансової підтримки державою україномовних видань; 2/ усталення двох основних видів газетної періодики: керівна /загальнополітична/ і масова газети; 3/ типізація газет за класовою структурою суспільства /робітничая, селянська/ та врахування вікових особливостей читача /молодіжна, дитяча/; 4/ усталення мережі журнальної періодики і підпорядкування її партійно-державному контролю; 5/ залучення до створення україномовної преси радянського типу лояльно налаштованої національної інтелігенції; 6/ форсування розвитку робітничого руху під контролем КП/б/; 7 /збереження переваги російськомовної /через забезпечення великих накладів/ та центрально-російської /через сприятливий режим розповсюдження та передплати/ преси над українськими виданнями.

Українізація преси на перших етапах офіційного курсу тлумачилась як україномовність преси. Та навіть формальний перехід на українську мову відбувався складно і суперечливо.

З 1923 р. до державної твердої мережі видань, що мали субсидії, були включені тільки україномовні газети, дві найбільші газети національних меншин і,

як виняток, одна російськомовна газета та /"Всероссийская кочегарка"/.¹²

За півроку /квітень-жовтень 1923 р./ кількість газет українською мовою зросла більше, ніж на 200 %, для цього було створено низку нових українських видавництв: "Радянський селянин", "Рух", "Червоний шлях", "Час", "Слово" тощо.¹³ Місцевій пресі було надіслано з Москви 8 800 крб. і 4 600 крб. через Агітпром ЦКП/б/ У, ці кошти були поділені між 24 україно- та іномовними газетами республіки.¹⁴

Тверда мережа газет, що отримували державну підтримку, на 1 березня 1924 р. була такою: центральні - 2 / укр.м. - 2/; губернські - 2 / укр. м. - 1/; окружні - 14 / укр. м. - 13/; молодіжні - 4 / укр. м. - 2/; національних меншин - 4.¹⁵ Але україномовні газети, разом взяті, мали тираж 15 тис. примірників / з них центральні "Вісті ВУЦВК" забирали 6 тис./, а "Всероссийская кочегарка" одна мала наклад в 35 тис., Єврейська щоденна виходила в 5 тис. примірників.¹⁶ Загалом 33 російськомовні газети України мали тираж 445 тис. екземплярів, а україномовні 24 газети - тільки 72 тис.¹⁷ До цього слід додати тиражі центральних московських видань, що були поширені на Україні, а саме: "Правда" - 150 тис., "Гудок" - 100 тис., "Известия" - 100 тис., "Рабочий" - 100 тис. та ін.¹⁸

Проголошений XII з'їздом РКП/б/ курс українізації не був глибоко продуманою програмою дій ні для Москви, ні для Харкова. Традиційні централізаторські настрої не були подолані ні резолюціями XII партз'їзду, ні навіть червневою / 1923 р./ нарадою з національних питань. Законодавчі акти 1923 р., що регулювали питання українізації, виявились недосконалими. Так, на II Всеукраїнському з'їзді працівників юстиції /1924 р./ відзначалась половинчатість декретів, незрозумілість деяких положень, зокрема тих, що стосувались поняття "змішаного діловодства" та ін.¹⁹ Це ж стосувалось і декрету РИК УСРР "Про заходи в справі українізації шкільно-виховних та культурно-освітніх установ" від 27 липня 1923 р., що узаконив справу українізації друку. В ньому вперше було вказано термін українізації партійної преси для сільського населення - до кінця 1923 р.²⁰ Але, як і в інших напрямках українізації, цього терміну не вдалось дотриматися.

Під тиском національно-свідомої верхівки в наркоматі освіти, що забезпечував по радянській лінії ходу українізації, та націонал-комуністичних сил в КП/б/У в кінці 1924 р. було піднято питання про якісне оновлення періодичної мережі в Україні. Початок організаційного будівництва газетної мережі в умовах українізації поклала перша всеукраїнська нарада редакторів, що відбулась в Харкові в січні 1925 р. Нарада засвідчила лише кількісне зростання преси українською мовою. Нарада визнала конче необхідними для забезпечення українізації вироблення масової газети для соціально визначеного читача, в першу чергу для селян. На зразок московської "Крестьянской газеты" було вирішено створити загальнореспубліканську масову газету "Радянське село".²¹ Газета "Радянське село" була заснована в Києві 20 червня 1924 р. як губернське масове видання для селян. На початку своєї діяльності вона мала тираж 18 тис. примірників. Через рік вона стала найбільшою серед селянських газет за тиражем і обсягом, наклад її зріс аж до 67,5 тис.²² Тому ЦК КП/б/У за рекомендацією свого відділу преси 2 червня 1925 р. ухвалив реорганізувати її у всеукраїнську газету з переведенням до Харкова.²³

"Радянське село" завоювала авторитет як республіканська газета доволі

швидко. Вже через півроку діяльності в Харкові число її сількорів подвоїлось: з 1 тис. дописувачів в червні 1925 р. до 2060 чол. у березні 1926 р. За цей час газета отримала понад 54 тис. листів, щодня пошта приносила по 400-500 дописів, в кожному другому листі селяни ставили газеті питання про всі справи, що їх непокоїли. Газета започаткувала нові рубрики, що стали постійними: "Відповіді нашим дописувачам" та "Наші поради", щомісяця вміщувала в них до 2,5 тис. конкретних відповідей та 1-1,5 тис. рекомендацій.²⁴

Як орган ЦК КП(б)У газета "Радянське село" мала великі права і повноваження. Її кореспонденти, штатні працівники могли беззастережно отримувати потрібну інформацію від будь-яких партійних та державних установ. Наркоматам та парткомам було наказано ретельно стежити за публікаціями в "Радянському селі" і відповідати на критичні зауваження газети.²⁵

Газета була добре продуманою. Як всяке партійне видання, вона в першу чергу інформувала читачів про партійні плани та справи, агітувала за їх реалізацію. Але газета в 20-і рр. була найбільш чутливою до проблем і потреб селян. Від серпня 1925 р. редакція готувала щомісячні інформаційні бюлетні за листами з села для у КП(б)У. Класифікація матеріалів відбувалась за такими рубриками: "Про хлібозаготівлі", "Про сільські ради", "Комнезами на селі", "Про режим економії", "Про кооперацію", "Суспільно-політичні настрої селян" тощо. Часто на вимогу ЦК КП(б)У бюлетні складались для з'ясування громадсько-політичної атмосфери в різних регіонах України. На кінець 20-х рр. став домінувати соціально-класовий підхід в аналізі інформації "знизу": "Настрої сільської бідноти", "Селяни про куркульське шкідництво", "Куркульська агітація", "На підтримку середняка" та ін. За цими бюлетнями ЦК КП(б)У та його відділ преси відстежували найхарактерніші тенденції на селі та виробляли відповідні рекомендації для місцевої преси.

Можна стверджувати, що "Радянське село" в 20-і рр. поєднало в собі риси керівного загальнополітичного і масового видання.

Адміністративно-територіальна реформа середини 20-х рр. викликала зміни і в структурі газетної мережі. Для координації дій органів преси, що створювались в округах, ЦК КП(б)У ухвалив створити Прес-бюро при ЦК партії, щоб "допомогти окружній і взагалі селянській пресі глибше і ширше охопити ідеологічно аудиторію і систематично вирівнювати ідеологічну лінію окружної преси".²⁶ Переважна більшість округів /41 з 52/ були сільськими за способом господарювання та відповідно населенням. Тому опікування селянською масовою газетою призвело до так званої "селянізації" преси в ході її українізації. Ця тенденція була зумовлена відомим гаслом "Обличчям до села!" в контексті налагодження "змички міста з селом". Серед інших супутніх чинників варто назвати також такі: земська і просвітницька преса були ліквідовані в попередній період і комунікаційна прогалина потребувала свого заповнення. Крім того, до такої преси можна було долучити сільську інтелігенцію, щоб включити її до радянського будівництва.

Створення масової селянської газети робило можливим поступову радянізацію селянського суспільства. З іншого боку, мовленнєва практика селянства сприяла природній українізації преси. Вона мала витіснити штучну /зрусифіковану, перекладну, суржикову/ мовотворчість українських газет.

На нашу думку, про селянізацію преси можна говорити лише як про тенденцію кількісного зростання преси для села /і кількістю назв і накладом/: у 1922 р. загальний тираж україномовних газет нараховував 24 тис. примірників

/7%/, виходила тільки одна селянська газета в Харкові. На 1 квітня 1925 р. число українських газет зросло до 29 /при накладі 402 тис./, з них 10 селянських газет мали загальний тираж 166 тис. І липня 1925 р. на Україні було вже 19 селянських газет /202 тис./, а на І грудня 1925 р. - 34 газети /294 тис. прим./²⁷ До кінця 1925 р. всі селянські округи мали масові селянські видання.²⁸

Українізація селянської преси форсувала україномовність в центральній та робітничій періодиці. Але ставлення до українізації цих видань в партії було неоднозначним. Найбільш поширеною була думка про те, що українською мовою можна в крайньому разі послуговуватись в селянській газеті, а пролетарське місто має бути культурним і читати газети "мовою Леніна". Редактор Сталінської газети "Диктатура труда" Марков заявив: "Політика українізації шкідлива, вона приведе до того, що через 3-5 років в Україні буде заборонено російську мову".²⁹ Одним з аргументів проти переведення газет на українську мову було й те, що тираж українізованих видань незбіжно помітно меншав. Противники українізації пояснювали це незрілістю української мови в політичній сфері. Зниження тиражу було явищем законотвірним. "Газету читають чи, власне, перебігають очима нашвидку, і навіть українізований обиватель швидко читати українського тексту не звик, а тратити багато часу не хоче", - розмірковував над скороченням тиражу українізованої "Пролетарської правди" С.Єфремов.³⁰ До об'єднання україномовного "Більшовика" і російськомовної "Пролетарской правды" їх тиражі були відповідно 9 600 та 53 700 примірників / на І червня 1925 р./ з 20 червня 1925 р. почала виходити українською мовою одна газета, на кінець місяця її тираж ледь досягав 20 тис. примірників, хоча вже через місяць /20 липня 1925 р./ "Пролетарська правда" мала тираж 31 850 примірників.³¹ Інша справа, що в цей період вдвоє зросла передплата і купівля вроздріб московських газет. С.Єфремов свідчив: "Обивательська публіка воліє читати позамісцеву газету, аби лише не українську. Жартома можна було б запропонувати нашим властям, щоб зробили другий крок, українізувавши місцеву пресу, треба заборонити довіз із Московщини, тоді обиватель вже не втік би від "своєї" газети".³²

Загравання з міським обивателем виражалось і в тому, що українізація якогось органу почасти супроводжувалась створенням паралельно нової російськомовної газети. Так це було в Києві. 16 червня 1925 р. Київський губком партії ухвалив перетворити орган губпрофради газету "Кузниця" на щоденну робітничу газету "Киевский пролетарий". Третина типографського обладнання "Пролетарской правды" була передана у фонд цієї газети. Її тираж впродовж червня-липня 1925 р. зріс з 3,5 тис. до 18,6 тис. примірників.³³

На кінець 1925 р. сформована журнальна мережа України 104 часописи /без відомчих/ розподілялись за типами так:

Таблиця 2.

ЖУРНАЛИ В УКРАЇНІ 1925 р.³⁴

№	Тип видання	Кількість	Укр.мовою	Рос.мовою	Іноз.мовою
1	Партійні, комсомольські	11	7	4	-
2	Громадсько-літературні	7	5	1	1
3	Ілюстративні	13	8	4	1

4	Юнацько-дитячі	9	6	2	1
5	Театральні	5	3	2	-
6	Робсількорівські	6	3	3	-
7	Кооперативно-господарські	10	8	1	1
8	Наукові	28	16	12	-
9	Профспілкові	7	5	1	1
10	Науково-популярні	8	5	3	-
	Всього	104	66	33	5

Відомчі журнали були переважно російськомовні: з 56 видань лише 2 мали українські назви, та тільки 4 з них дотримувались української мови повністю.³⁵ Таке становище дозволяє зробити висновок, що переважна більшість радянських установ на першому етапі опиралась українізації, або, принаймні, ігнорувала її. Всі видання фінансово-банкових, статистичних, юридично-правових, страхових, комунальних, планово-проектних установ залишались російськомовними. Транспортні бюлетні всіх українських залізниць, водного і суходольного сполучення аж до початку 30-х рр. видавались російською мовою.

Слід відзначити, що у журнальній періодиці процес більшовизації був запізнілим порівняно з газетною ланкою преси. Впродовж перших двох українізаторських років виникли 70% провідних громадських та літературних часописів. Значну роль погуртуванню національних сил зіграли журнали "Життя і революція" в Києві та "Червоний шлях" в Харкові / за часів редагування О.Шумським/. Вони були створені на протипагу емігрантській "Новій Україні", що з 1923 р. почали видавати В.Винниченко та М.Шаповал.

Відновлення М.Грушевським академічного /отже, позацензурного/ часопису "Україна" в 1924 р. спонукало появу партійних журналів загальнокерівного і агітаційного характеру: "Більшовик України", "Агітатор", "Літопис революції", "Червона преса" тощо. Радянські чиновники від журналістики визнавали, що серед них немає гідних опонентів М. Грушевському та його колегам по Академії наук.³⁶ Тому в редакційній статті першого числа "Червоної преси" "Наші завдання" прямо підкреслювалось: "Завдання всіх наших видань - дати не тільки знання, а й виховання, так звану партійну свідомість, перелом психології, перевівши її на нові рейки".³⁷

Розвиток періодичної преси України в першій половині 20-х відбувався в умовах проголошеного курсу українізації, яка повинна була сприяти закріпленню радянсько-більшовицької системи в Україні. З іншого боку, українізована преса повинна була вгамувати національно-культурні сили способом їх радянзації на терені культурного будівництва. По суті офіційне визнання україномовності преси сприяло активному включенню в її діяльність національної еліти, в першу чергу письменників. "Літературна дискусія" 1925-1928 рр. засвідчила високу політичну гідність національно-здорових сил в Україні, їх готовність продовжити боротьбу за національну самостійність України. Злет української культури в 20-і рр став її трагічною вершиною. Всі "дискусії" 20-х рр. закінчувались відтепер вироками "буржуазного націоналізму" чи "націонал-ухильництва", а в 30-і рр. "українське"

означало "вороже", "небезпечне", "антирадянське".

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. М.С. Україна і національна політика Советів.-Б.М.-1938.-С.40;
2. Троцький Л. Про національне питання /З промови на УП Всеукраїнській партійній конференції в Харкові //Національна політика Радянської влади: Збірка.-Харків, 1923.-С.7;
3. Там само.-С.8;
4. Єфремов С. Щоденники: 1923-1929.-К.,1997.-С.28;
5. Ігнатенко В. Українська преса: 1816-1923.-Харків, 1926.-С.73;
6. Русанов А. Газетна справа на Україні.-Харків, 1924.-С.13;
7. Животко А. Історія української преси.-Мюнхен, 1989-1990.-С.27;
8. Ігнатенко В. Вказана праця.-С.73;
9. ЦДАГО України.-Ф.І.-Оп.20.- Спр.1515.-Арк.14;
10. Там само.- Спр.1515.-Арк. 190; Спр.1516.-Арк.7-8;
11. Там само.-Спр. 1519.-Арк.44;
12. Там само.-Спр.Г77І.-Арк.І7;
13. Там само.-Арк.98, 112;
14. Там само.-Спр.І847.-Арк.6;
15. Там само.- Спр.1849.-Арк.28-29;
16. Там само;
17. Там само.-Арк.12;
18. Там само.-Спр.2248.-Арк.38;
19. Чезювич В.А. Проблеми національно-державного будівництва в роки непу.-Харків, 1996.-С. 28;
20. Збірник узаконень. -1923.-№29.-С. 435;
21. ЦДАВО України.- Ф.257.-Оп.І.-Спр.292.-Арк.94;
22. Там само.-Арк.94,97,99;
23. ЦДАГО України.-Ф.І.-Оп.20.-Спр.2012.-Арк.103;
24. Червона преса.-1926.-№8.-С. 30;
25. ЦДАГО України.-Ф.І.-Оп.20.-Спр.2013.-Арк.205;
26. Там само.-Спр.20П.-Арк.43;
27. Свашенко П. Селянська преса за рік //Червона преса.-1926.-№8.- С.16;
28. ЦДАГО України.-Ф.І.-Оп.20.-Спр.І847.-Арк.7;
29. Там само.-Спр.2260.-Арк.63;
30. Єфремов С. Вказана праця.-С. 256;
31. Життя і революція.-1925.-№6-7.-С.ПЗ-П4;
32. Єфремов С. Вказана праця.-С. 256;
33. Державний архів Київської області /ДАКО/.-Ф.10408.-Оп.І.-Спр.2І.-Арк.5;
34. Життя і революція.-1925.-№6-7.-С.П4;
35. ЦДАГО України.-Ф.І.-Оп.20.-Спр.2260, -Арк.73;
36. Там само.-Арк.4-6;
37. Червона преса.-1925.- №1.- С.6-7.

О.І.Криворучко

ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА СТАНУ ПОЧАТКОВОЇ ТА СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ В МІСТАХ І СЕЛАХ УСРР НА ПОЧАТКУ 1920-Х РОКІВ

Важливим показником розвитку культури суспільства є стан його освіти: охоплення освітянськими закладами широких народних мас, структура освіти, зміст і рівень викладання, матеріальна база освітніх закладів тощо.

Важливі дані про стан народної освіти в Україні в 1923-24 роках містить доповідь О.Я.Шумського "Тези культурно-освітньої роботи на селі". Письменними в цей період були 35% жителів України /у містах – 50%, на селі – 28%/. Неписьменних у віці 18 - 35 років було 4050000 чол. /в містах - 709000 чол., в селах - 3341000 чол./, крім того, 1 млн. чол. вважалися малописьменними.¹

На 1 січня 1924 р. ступінь охоплення дітей школою був таким:

Таблиця 1

Процентне відношення учнів до загальної кількості дітей
шкільного віку /за різними віковими категоріями/²

вік дітей	місто	село	Україна
8 – 11 рр.	71,3%	37,6%	41,3%
12 - 15 рр.	18,9%	1,2%	4,2%
8 - 15 рр.	40,4%	20,2%	24,4%